

Greece-Turkey Maritime Dispute in the East Mediterranean and the UN Convention on the Law of the Sea (1982)

10.30495/PIR.2022.1934579.3305

Yeganeh Yasaman¹, Bakhshandeh Ehsan^{2*}

Received:2022/05/05
Accepted:2022/07/16

Research Article

Abstract

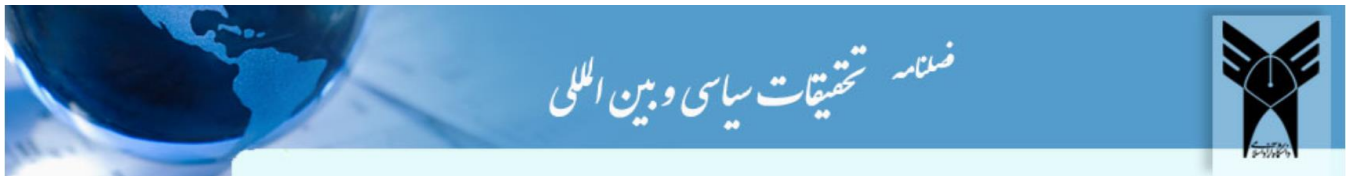
The Aegean Sea has been witness, during the past one century, to a series of disputes over the delimitation of maritime boundaries in the East Mediterranean especially between Turkey and Greece. Such disputes have culminated in heightened tensions and risk of military confrontation between the two neighbors. Now, after three decades of the first serious tension, the two sides have resumed “exploratory talks” to discuss maritime disputes. Greece, as a member of UNCLOS insists on referring the dispute to the Hague, while Turkey wants negotiations to reach an agreement on the basis of equity. The present paper aims to study the legal aspects of the maritime dispute between Turkey and Greece under the UNCLOS considering ICJ orders in 1976 and 1978. Researchers study reasons behind the failure of the many initiatives presented during the past one century to resolve this maritime dispute. Findings of this analytical-descriptive research suggest that while mechanisms and procedures for the settlement of maritime disputes by virtue of the UNCLOS have been considered by Turkey and Greece, they can resolve their dispute only through bilateral negotiations and reaching agreement on the delimitation of maritime zones and joint exploitation of the natural resources of the East Mediterranean.

Keywords: Aegean Sea; Continental shelf; Greece; Special economic zone; Turkey; UNCLOS; Territorial water

Yeganeh, Y., & Bakhshandeh, E. (2022). Greece-Turkey Maritime Dispute in the East Mediterranean and the UN Convention on the Law of the Sea (1982). *International And Political Research Quarterly*, 14(51), pp. 45-58.

¹ Water Diplomacy Expert, graduate of Delft Institute for Water Education graduate. Yasaman_yeganeh@yahoo.com

² Visiting lecturer, Faculty of World Studies, University of Tehran. (**Corresponding Author**). Ehsan.bakhsh83@gmail.com

مناقشات دریایی یونان و ترکیه در شرق مدیترانه و چارچوب کنوانسیون حقوق دریا (۱۹۸۲)

10.30495/PIR.2022.1934579.3305

یاسمن یگانه^۱، احسان بخشنده^۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۵

چکیده

دریای اژه طی حدود یک قرن گذشته شاهد مجموعه‌ای از اختلافات و مناقشات بر سر تعیین حدود مرزی (مناطق دریایی) به‌ویژه میان ترکیه و یونان بوده است. اکنون سه دهه پس از وقوع اولین مناقشه جدی، دو طرف مذاکرات موسوم به "اکتشافی" را از سر گرفته‌اند تا به بررسی اولیه اختلافات دریایی خود در اژه بپردازند. یونان که عضو کنوانسیون سازمان ملل درباره حقوق دریا می‌باشد بر ارجاع دعوی خود با ترکیه به دیوان لاهه تأکید دارد درحالی‌که ترکیه مصمم به توافق دوجانبه بر اساس اصل انصاف است. مقاله حاضر با بررسی حقوق بین‌الملل حاکم بر دریاها و ابعاد حقوقی اختلافات یونان و ترکیه و با در نظر داشت قرار دادگاه لاهه در ۱۹۷۶ و ۱۹۷۸، به دنبال آن است دلیل شکست ابتکارات حدود یک قرن گذشته برای حل این مناقشه را تبیین کند. یافته‌های پژوهش تحلیلی - توصیفی حاضر نشان می‌دهد درحالی‌که مکانیسم‌ها و روندهای حل اختلافات دریایی در کنوانسیون حقوق دریا به تفصیل مورد توجه و تأکید قرار گرفته، ترکیه و یونان تنها در صورت رسیدن به یک توافق دوجانبه در خصوص تحدید مناطق دریایی خود می‌توانند اختلافات فی‌مابین را حل و فصل کرده و مشترکاً از منابع طبیعی شرق مدیترانه بهره‌برداری کنند.

واژگان کلیدی: یونان، ترکیه، دریای اژه، کنوانسیون حقوق دریا، فلات قاره، آب‌های سرزمینی، منطقه ویژه اقتصادی

یگانه، یاسمن؛ بخشنده، احسان (۱۴۰۱). مناقشات دریایی یونان و ترکیه در شرق مدیترانه و چارچوب کنوانسیون حقوق دریا (۱۹۸۲). فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۵۱، صفحات ۵۸-۴۵.

^۱ کارشناس دیپلماسی آب و فارغ التحصیل موسسه دلفت هلند Yasaman_yeganeh@yahoo.com

^۲ استاد مدعو دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران و فارغ التحصیل دانشگاه لندن (نویسنده مسئول) Ehsan.bakhsh83@gmail.com

مقدمه

منطقه مدیترانه یکی از مناطق ژئواستراتژیک جهان محسوب می‌شود؛ زیرا از لحاظ جغرافیایی در محل تلاقی سه قاره آسیا، آفریقا و اروپا قرار گرفته و از لحاظ راهبردی نیز به دلیل دسترسی به دریا، امتیازات فراوانی را برای کشورهای ساحلی شرق آن از جمله یونان، ترکیه، قبرس، لبنان، سوریه، اردن، مصر و فلسطین (شامل غزه و سرزمین‌های اشغالی) به ارمغان آورده است. از میان این کشورها، یونان و ترکیه بزرگ‌ترین کشورهای حاشیه مدیترانه شرقی هستند که بیشترین خط ساحلی مدیترانه را نیز به خود اختصاص داده‌اند؛ اما این دو کشور از دهه ۱۹۱۰ دچار اختلافات شدیدی درباره حق اعمال حاکمیت بر تعدادی از جزایر دریای اژه و نیز اختلافات دیگری از جمله مناقشه قبرس شده‌اند که تا به امروز نیز ادامه پیدا کرده و دو کشور را در مقاطعی تا آستانه درگیری نظامی نیز پیش برده است. در واقع پس از فروپاشی امپراطوری عثمانی در سال ۱۹۲۲، کشورهای پیروز جنگ جهانی اول به تقسیم این امپراطوری از جمله در منطقه مدیترانه شرقی پرداختند و باعث بروز اختلافات و منازعات در این منطقه شدند (بذلی خطیبی، ۱۳۹۹).

یونان یا جمهوری هلنی در جنوب شرق اروپا واقع شده و دارای جزایر متعدد در دریای اژه در همسایگی با ترکیه می‌باشد. یونان به‌عنوان مهد تمدن کهن بیزانس به مدت چهار قرن (از قرن ۱۵ تا ۱۹) در کنترل امپراطوری عثمانی بود و توانست در سال ۱۸۳۲ پس از یک دهه مبارزه انقلابی از آن استقلال بگیرد. یونان در سال ۲۰۲۱ دویستمین سالروز شروع انقلاب خود علیه عثمانی را جشن گرفت. از زمان استقلال تا پس از جنگ جهانی اول، یونان درگیر تحولات فراوانی شد و در نهایت توانست پس از سرنگونی حکومت سرنگ‌ها (که با کودتای مشابه کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ایران با طراحی سازمان سیا روی کار آمده بودند) در دهه ۱۹۷۰ جمهوری هلنی کنونی را تأسیس کند.

اما شاید مهم‌ترین مقطع در تاریخ معاصر یونان پس از استقلال از عثمانی مربوط به عقد معاهده سور^۱ در ۱۹۲۰ و معاهده لوزان در ۱۹۲۳ باشد که بر اساس آن ترکیه که کنترل برخی از جزایر اژه را در دست داشت آنها را به یونان (و ایتالیا) واگذار کرد و مرزهای یونان کنونی تثبیت شد و البته شروع مناقشه و اختلافات اصلی با ترکیه را نیز رقم زد. مقاله حاضر به بررسی ابعاد حقوقی این مناقشات از منظر حقوق بین‌المللی می‌پردازد.

پس از واگذاری تعدادی از جزایر دریای اژه به یونان، کودتایی در سال ۱۹۷۴ در جزیره قبرس اتفاق افتاد که منجر به دخالت نظامی ترکیه گردید و روابط ترکیه با یونان را دچار تیرگی کرد؛ زیرا جزیره قبرس تا پیش از الحاق توسط انگلیس در سال ۱۹۱۴، یکی از جزایر یونان محسوب می‌شد و دخالت نظامی ترکیه در آن منجر به اختلافات شدیدی با یونان گردید که هنوز هم ادامه دارد. از طرفی ترکیه نیز در سال ۲۰۰۶ از یک دکترین نظامی - ژئواستراتژیک جدید تحت عنوان "وطن آبی"^۲ رونمایی کرد که بر اساس آن تمامی مرزهای آبی، فلات قاره و منطقه ویژه اقتصادی ترکیه در مدیترانه شامل دریای اژه، دریای مرمره و دریای سیاه در مساحتی معادل ۴۶۲ هزار کیلومتر مربع ترسیم شده و این مساحت شامل منابع عظیم هیدروکربنی واقع در این دریاها می‌شود (Namini Mianji, 2020). این دکترین که بر اساس آن ترکیه برای حفظ حاکمیت خود در مدیترانه شرقی باید علاوه بر مرزهای آبی خود، در آب‌های فرا سرزمینی نیز نقش‌آفرینی کند (بذلی خطیبی، ۱۳۹۹)، مورد انتقاد و اعتراض شدید یونان و قبرس (و قدرت‌های فرامنطقه‌ای) که بخشی از آب‌های آنها در این نقشه می‌گنجد قرار گرفت و منجر به عمیق‌تر شدن اختلافات میان ترکیه و یونان شد.

اما در زمان حاضر، مهم‌ترین اختلاف میان ترکیه و یونان مربوط به تحدید مرزهای دریایی و حق دو کشور در اکتشاف و بهره‌برداری از منابع عظیم هیدروکربنی موجود در مدیترانه شرقی بر اساس محدوده سرزمینی خود و به عبارت دقیق‌تر تعیین مناطق سه‌گانه دریایی شامل فلات قاره، آب‌های سرزمینی و منطقه ویژه اقتصادی است (Gingeras, 2020). در مقاله حاضر، پس از ارائه مقدمه‌ای از حقوق بین‌الملل حاکم بر دریاها (کنوانسیون سازمان ملل درباره حقوق دریا) به بررسی حقوقی ابعاد اختلاف میان ترکیه و یونان بر سر مناطق سه‌گانه اصلی دریایی پرداخته می‌شود.

¹ Treaty of Sevres

² Blue Homeland Doctrine

۱- کنوانسیون حقوق دریا: اعمال حاکمیت بر مناطق سه‌گانه اصلی دریایی

حقوق بین‌المللی ناظر بر دریاها مجموعه‌ای از قواعد، مقررات و اصول حقوقی بین‌المللی است که رفتار متقابل دولت‌ها را در آبراه‌های جهان تنظیم می‌کند (صداقت، ۱۳۹۷: ۸) و بر روابط میان دولت‌ها در چارچوب استفاده از دریاها (شامل مناطق دریایی) حاکم می‌باشد و به دلیل گستردگی دریاها و اقیانوس‌ها در زمین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا بیش از دو سوم سطح کره زمین را آب فراگرفته و قوانین ناظر بر آن فراگیر می‌باشد (صوفی، ۱۳۹۶).

کارشناسان حقوق بین‌الملل برای تعیین حقوق و مسئولیت‌های کشورهای ساحلی در بهره‌برداری از آب دریاها و اقیانوس‌ها و مدیریت محیط‌زیست طبیعی آنها از کنوانسیون بین‌المللی مربوطه تحت عنوان «کنوانسیون حقوق دریا» استفاده می‌کنند. این کنوانسیون در واقع خطوط راهنمای کشورهای ساحلی در تعیین حقوق و آشنایی با تکالیف خود در دریاها و اقیانوس‌های مشترک با دیگر کشورهای ساحلی را ترسیم می‌کند.

کنوانسیون حقوق دریا یا «کنوانسیون سازمان ملل درباره حقوق دریا» موسوم به «آنکلاس^۱» در سال ۱۹۸۲ توسط سازمان ملل متحد باهدف تعیین حقوق، تکالیف و مسئولیت‌های کشورهای عضو در رابطه با استفاده از آب دریاها از جمله برای مقاصد تجاری و نیز از لحاظ محیط‌زیستی و منابع طبیعی آنها پس از تجمیع (و لغو) کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های پیشین در این حوزه به وجود آمد (یگانه، ۱۳۹۹). این کنوانسیون در واقع مهم‌ترین سند حقوق بین‌المللی دریاها را تشکیل می‌دهد و اکثر دعاوی حقوقی دریایی با استناد به مکانیسم‌ها و رویه‌های مصرح در این کنوانسیون حل‌وفصل می‌شوند.

یونان در همان سال ۱۹۸۲ این کنوانسیون را امضا و در سال ۱۹۹۵ تصویب کرد. اما ترکیه تاکنون نه این کنوانسیون را امضا و نه آن را تصویب نکرده است. به همین دلیل استناد به مفاد این کنوانسیون همچون مکانیسم و رویه‌های حل اختلاف پیشنهادی در آن برای پایان‌دادن به مناقشه میان ترکیه و یونان بسیار سخت خواهد بود و نیازمند نظر موافق دولت ترکیه است (یگانه، ۱۳۹۹).

محل اختلاف اصلی میان ترکیه و یونان در حوزه مدیترانه شرقی و مشخصاً دریای اژه مربوط به تعیین محدوده حوزه‌های دریایی موسوم به فلات قاره^۲، آب سرزمینی^۳ و نیز منطقه انحصاری اقتصادی^۴ است. این سه مفهوم از جمله مفاهیم کلیدی آنکلاس محسوب می‌شوند و در واقع شالوده این کنوانسیون بین‌المللی را تشکیل می‌دهند (یگانه، ۱۳۹۹).

فلات قاره بر اساس ماده ۷۶ آنکلاس و به طور خلاصه و به زبان ساده، منطقه‌ای زیرسطح آب است که فاصله آن از خط پایه (ساحل) ۲۰۰ مایل دریایی معادل ۳۷۰ کیلومتر (زمینی) است. بر اساس این تعریف، کشورها می‌توانند ورای ۲۰۰ مایل دریایی منطقه‌ای تحت عنوان «محدوده خارجی^۵» نیز برای فلات قاره خود در نظر بگیرند و در واقع آن را فراتر از منطقه انحصاری اقتصادی خود و البته حداکثر تا اندازه «امتداد طبیعی^۶» آن گسترش دهند. البته این مقدار در هر صورت نباید از ۳۵۰ مایل دریایی (۶۵۰ کیلومتر) فراتر رود. بر اساس این تعریف، کشورها مجازند در محدوده فلات قاره خود به اکتشاف و حفاری منابع هیدروکربنی و نیز دیگر فعالیت‌های اقتصادی و نیز پژوهشی بپردازند. در چارچوب آنکلاس، کمیسیونی تحت عنوان «کمیسیون مربوط به محدوده فلات قاره^۷» باهدف تعیین و محاسبه محدوده خارجی ورای ۲۰۰ مایل دریایی تشکیل شده است. این کمیسیون نتایج بررسی‌های خود را در قالب توصیه‌نامه به کشورهای عضو ارائه می‌دهد. البته توصیه‌نامه‌ها و اقدامات این کمیسیون نافی مرزبندی‌ها و تحدیدهای توافقی میان کشورهایی که دارای مجاورت ساحلی یا ساحل‌های مقابل هستند، نمی‌باشد و بنابراین در دادگاه مربوطه غیرقابل استناد است.

آب‌های سرزمینی (در مقابل آب‌های داخلی) بین ۶ تا ۱۲ مایل دریایی (حدود ۱۱ تا ۲۲ کیلومتر) از خط پایه ساحلی تعریف می‌شود. کشورها در تعیین عدد بین ۶ و ۱۲ مختار هستند و می‌توانند بسته به شرایط و اهداف خود حداکثر ۱۲ مایل را برای تعیین آب سرزمینی خود در نظر بگیرند؛ برای مثال آب‌های سرزمینی ایران در خلیج فارس ۱۲ مایل تعیین شده است.

¹ United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)

² Continental shelf

³ Territorial sea

⁴ Exclusive economic zone

⁵ Outer limit

⁶ Natural prolongation

⁷ Commission on the Limits of the Continental Shelf

در این محدوده ۱۲ مایلی کشورها حق اعمال کامل حاکمیت سرزمینی خود را نه تنها بالای سطح بلکه حتی زیر سطح آب نیز دارند. کشورها همچنین می‌توانند ۱۲ مایل دیگر (ورای ۱۲ مایل اولیه) را به عنوان منطقه مجاور^۱ خود در نظر بگیرند و قوانین خود را در این محدوده نیز اعمال کنند مشروط به اینکه فعالیتی که در این منطقه انجام می‌شود در ارتباط با مواردی همچون مسائل گمرکی، مالیاتی، مهاجرتی و آلودگی محیط‌زیستی باشد (یگانه، ۱۳۹۹).

منطقه انحصاری اقتصادی نیز از ابتدای خط پایه ساحلی تا فاصله ۲۰۰ مایل دریایی (۳۷۰ کیلومتر زمینی) تعریف می‌شود و بنابراین شامل آب سرزمینی و فلات قاره کشور دارای ساحل نیز می‌باشد. کشور مالک منطقه انحصاری اقتصادی می‌تواند در این محدوده به فعالیت‌های اقتصادی از جمله ماهیگیری، انجام تحقیقات علمی، کابل‌گذاری، لوله‌گذاری و اکتشاف منابع نفتی و گازی زیر سطح آب بپردازد و دیگر کشورها حق انجام چنین فعالیت‌هایی را در این محدوده متعلق به کشور دیگر ندارند. محدوده بعد از منطقه انحصاری اقتصادی، آب‌های بین‌المللی^۲ نامیده می‌شود.

طبق مفاد کنوانسیون حقوق دریا، اگر دو کشور مقابل (منظور دو کشوری است که سواحل آنها مانند ترکیه و یونان در روبروی هم واقع شده است) دارای فاصله‌ای کمتر از ۴۰۰ مایل دریایی باشند، تعیین منطقه انحصاری اقتصادی براساس توافق دوجانبه انجام می‌شود. در هر حالت براساس ماده ۷۴ آنکلاس منطقه انحصاری اقتصادی باید طی توافق دوجانبه میان کشورهای زی ربط در چارچوب حقوق بین‌الملل به منظور دستیابی به یک راه‌حل برابر و عادلانه بر اساس اصل انصاف تعیین شود و این دقیقاً همان نکته‌ای است که ترکیه روی آن مانور می‌دهد: توافق براساس راه‌حل منصفانه و عادلانه.

ماده ۷۴ کنوانسیون باعث شد یونان و آلبانی در سال ۲۰۲۰ بر سر ارجاع پرونده اختلافات سرزمینی خود در دریای یونان به دیوان بین‌المللی دادگستری به توافق برسند و دعوی خود را به لاهه ببرند. در همان سال همچنین یونان با مصر بر سر ارجاع بخشی از اختلافات دریایی خود به دادگاه لاهه به توافق رسید (Euronews, 2020). یونان در واقع به عنوان عضوی از کنوانسیون حقوق دریا بهترین و بیشترین بهره برداری را از مفاد این کنوانسیون در راستای حل اختلافات دریایی با همسایگان خود کرده است به نحوی که اکنون یونان در شرق مدیترانه فقط با ترکیه اختلاف دریایی دارد (و البته هنوز مرزهای دریایی خود با فلسطین و لیبی را مشخص نکرده است). در بخش بعدی به جزئیات این اختلافات پرداخته می‌شود.^۳

۲- ادعاهای ترکیه و یونان در شرق مدیترانه: از معاهده لوزان تا آستانه درگیری نظامی در ۲۰۲۰

دریای مدیترانه به دلیل گستردگی و وجود کشورهای ساحلی متعدد در حاشیه آن همواره با مشکلات و اختلافات زیادی در حوزه های دریایی از جمله تحدید مرزهای دریایی، مهاجران غیرقانونی، قاچاق انسان و مواد مخدر، اکتشافات و بهره برداری از منابع هیدروکربنی و غیره مواجه بوده است (رسول پور نالکیاشری، ۱۳۹۱:۱۴۹).

بسیاری معتقدند که ریشه مناقشه ترکیه و یونان در شرق مدیترانه (دریای اژه) به معاهده لوزان ۱۹۲۳ مربوط می‌شود (یگانه، ۱۳۹۹؛ Ortolland, 2009؛ Stéfás, 2015؛ Hadoulis and Colliopoulou, 2020). طی سال‌های ۱۹۲۲ و ۱۹۲۳ نمایندگان دولت‌های انگلیس، فرانسه، ایتالیا، ژاپن، یونان، رومانی و ترکیه (عثمانی) در شهر لوزان سوییس گردهم آمدند تا به نارضایتی ترکیه از معاهده سور رسیدگی کنند.

¹ Contiguous zone

² High sea

^۳ اختلافات ترکیه و یونان به مسایل دریایی ختم نمی‌شود. طرفین درباره طیفی از مسایل از جمله مهاجرین غیرقانونی، استقرار نیروهای نظامی یونان در جزایر نزدیک به ترکیه، رفتار دولت یونان با اقلیت مسلمان ترک نشین در یونان، تبدیل مجموعه تاریخی آياصوفیای استانبول (شامل کلیسای ارتدوکس) به مسجد، منزوی سازی ترکیه در پروژه های کلان انرژی (مانند خط لوله گاز موسوم به ایست مد EastMed Pipeline) و نیز مانورهای نظامی در مدیترانه، مساله قبرس، مخالفت یونان با عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا، نقض مکرر حریم هوایی و دریایی طرفین و غیره دارای اختلاف نظر جدی هستند. البته یونان تلاش می‌کند اختلافات خود با ترکیه را فقط به تعیین حدود دریایی محدود و از طرح مسایل دیگر در قالب مذاکرات مربوطه (موسوم به مذاکرات اکتشافی) خودداری کند.

معاهده سور در واقع توافقی میان امپراتوری عثمانی و متفقین جنگ جهانی اول (از جمله یونان) بود که در چارچوب آن ترکیه علاوه بر دادن امتیازات فراوان دیگر (از جمله به رسمیت شناختن ارمنستان) مجبور شد کنترل تعدادی از جزایر دریای اژه در حوزه مدیترانه شرقی را به یونان (و ایتالیا) بسپارد.

این معاهده باعث نارضایتی‌های فراوان در ترکیه و در نهایت منجر به شکل‌گیری جریان ملی‌گرایان به رهبری کمال آتاتورک شد و در نهایت ترکیه را مجبور کرد برای احقاق آنچه او در شهر سور فرانسه از دست داده بود، وارد مذاکرات جدیدی شود. این بار هیات مذاکره‌کننده عثمانی در لوزان سوییس نشست‌هایی را با نمایندگان انگلیس، فرانسه، ایتالیا، ژاپن، یونان و رومانی برگزار کرد و به معاهده لوزان (۱۹۲۳) دست یافت-- معاهده‌ای که اردوغان در سال‌های اخیر به ویژه در ۲۰۱۶ و نیز طی سفر سال ۲۰۱۷ خود به یونان خواستار بازنگری در آن شد (Kathimerini, 2016).

براساس معاهده لوزان، ترکیه امروزی شکل گرفت و تعدادی از ممالک تحت کنترل و قیمومیت خود از جمله برخی جزایر واقع در دریای اژه را واگذار کرد. از جمله براساس ماده ۱۵ معاهده لوزان، ترکیه جزایر ۱۵ گانه اژه را به یونان واگذار کرد--جزایری که هم‌اکنون هسته اصلی مناقشه میان ترکیه و یونان را تشکیل می‌دهند؛ ماده ۲۰ معاهده، کنترل قبرس را از ترکیه گرفت و مواد ۱۷ و ۳ باعث پایان دادن کنترل عثمانی‌ها بر بخش‌هایی از مصر، سودان، سوریه و عراق شد. در واقع منشا اختلافات کنونی ترکیه و یونان به معاهده لوزان بازمی‌گردد که طی آن ترکیه مالکیت یونان بر جزایر نزدیک به آب‌های خود را پذیرفت.

یکی از این جزایر «جزیره کاستلوریزو»^۱ است که در دو کیلومتری خط ساحلی ترکیه (مقابل آتالیا) و حدود ۵۷۰ کیلومتری خط ساحلی یونان (ساحل آتن) قرار داد. این جزیره به مساحت حدود ۱۰ کیلومتر مربع که دارای جمعیتی کمتر از ۵۰۰ نفر است اکنون به مرکز تنش در مناسبات یونان و ترکیه تبدیل شده است زیرا ترکیه قصد دارد در نزدیکی آب‌های این جزیره (واقع در حد فاصل جزیره یونانی کرت و قبرس) حفاری‌های اکتشافی (برای نفت و گاز) انجام دهد و یونان معتقد است ترکیه این حق را ندارد زیرا آن منطقه در آب‌های یونان واقع شده است.

در مقابل ترکیه معتقد است جزیره کاستلوریزو در نزدیکی آب‌های می بایست تنها دارای آب سرزمینی و فاقد هرگونه منطقه دریایی دیگر شامل فلات قاره و منطقه اقتصادی انحصاری باشد و آن کشور حق عبور و نیز حق اکتشاف و حفاری در نزدیکی این جزیره و برخی دیگر از جزایر یونانی را دارد. در همین راستا، وزارت خارجه ترکیه تاکید دارد جزایری که در نقطه مقابل خط میانه^۲ بین دو سرزمین اصلی قرار گرفته اند نمی توانند صلاحیت دریایی خود را ورای آب‌های سرزمینی مربوطه اعمال کنند (Dulgarian, 2020). اختلاف یونان و ترکیه بر سر مالکیت و اعمال حق حاکمیت برخی جزایر در دریای اژه و نیز اکتشاف و حفاری منابع هیدروکربنی در شرق مدیترانه طی پنج دهه گذشته باعث بروز تنش جدی در روابط دو کشور شده و در برخی مقاطع حتی تا آستانه درگیری نظامی بین آنها پیش رفته است. در سال‌های ۱۹۸۷، ۱۹۹۶ و ۲۰۲۰ کشتی‌های جنگی یونان و ترکیه در آستانه درگیری نظامی قرار گرفتند اما با میانجی‌گری قدرت‌های فرامنطقه‌ای و تحت فشارهای سیاسی همسایگان و تهدید اتحادیه اروپا به اعمال تحریم علیه ترکیه، از برخورد نظامی شدید جلوگیری شد (Hammoura, 2021).

در همین راستا، یونان بویژه از سال ۲۰۱۹ که حزب غرب‌گرای نئودموکراسی پیروز انتخابات پارلمانی شد، ابتکارات و فعالیت‌های دیپلماتیک فراوانی را طراحی و اجرا کرده است. وزیر خارجه یونان با سفرها و رایزنی‌های دیپلماتیک متعدد حتی در اوج همه‌گیری کرونا و ارسال نامه‌های متعدد به مقامات خارجی و سازمان‌های بین‌المللی با استفاده از تمام ظرفیت دیپلماتیک خود فشار سیاسی فراوانی، با حمایت آمریکا و اسرائیل، بر ترکیه وارد آورد. در همین راستا یونان طی کمتر از چند ماه اختلافات دیرینه خود با همسایگانش درباره تحدید دریایی را کنار گذاشت و با ایتالیا و مصر توافقنامه تحدید مرزهای دریایی (در مقابل توافقنامه دریایی 2019 میان ترکیه و لیبی) امضا کرد و با آلبانی بر سر ارجاع پرونده اختلافات خود به دادگاه لاهه به توافق رسید (Kathimerini, 2020a; Reuters, 2021).

¹ Kastellorizo

² Median line

چنین ابتکارات و تحرکات دیپلماتیک یونان در سایه فشار های سیاسی اتحادیه اروپا و دولت جدید آمریکا سرانجام در سال ۲۰۲۱ ترکیه را وادار ساخت دست از تحرکات نظامی بردارد و به میز مذاکره برگردد و دو دور گفت و گوهای موسوم به «اکتشافی»^۱ را در استانبول و آتن ادامه دهد.^۲ در همین راستا حتی رهبران دو کشور در حاشیه اجلاس ناتو در ژوئن ۲۰۲۱ در بروکسل با یکدیگر دیدار کردند و وعده دادند تنش های میان خود را کاهش دهند (Greek City Times, 2021).

۳- وضعیت جزایر یونانی و کنوانسیون حقوق دریا

براساس ماده ۱۲۱ آنکلاس، مناطق دریایی شامل آب سرزمینی، منطقه مجاور، منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره یک جزیره براساس همان ترتیبی که در کنوانسیون برای سرزمین اصلی مشخص شده، تعیین می شوند. به بیان دیگر، بر اساس این کنوانسیون، میان سرزمین اصلی و جزایر (ولو جزایر واقع شده در دوردست از سرزمین اصلی) در بهره برداری از حقوق و تکالیف مرتبط با مناطق دریایی تفاوتی وجود ندارد.

یونان با استناد بر این ماده معتقد است که جزایر تحت مالکیت این کشور همانند سرزمین اصلی یونان نیز دارای آب سرزمینی، منطقه انحصاری اقتصادی و حتی فلات قاره هستند. به بیان دیگر، یونان اعتقاد دارد جزیره کاستلوریزو که در دو کیلومتری ساحل ترکیه واقع شده نیز همانند دیگر جزایر یونانی دارای منطقه انحصاری اقتصادی است و ترکیه نمی تواند در آن هیچ گونه فعالیت تجاری انجام دهد. چنین برداشتی به ماده ۱۲۱ آنکلاس مستند است.

از سوی دیگر ترکیه معتقد است که این جزیره در حالی که به یونان تعلق دارد اما در محدوده آب های سرزمینی ترکیه واقع شده و ترکیه می تواند تا ۲۰۰ مایل دریایی فعالیت های مربوط به اکتشاف و بهره برداری از منابع هیدروکربنی را انجام دهد و نیازی به مجوز و موافقت یونان ندارد.

ترکیه برای اثبات این موضع خود به تصمیم دادگاه بین المللی دادگستری در پرونده های مشابه همچون پرونده فرانسه-انگلیس (۱۹۷۷)، پرونده رومانی-اوکراین (۲۰۰۹) و پرونده نیکاراگوئه-کلمبیا (۲۰۱۲) استناد می کند. به عقیده ترکیه، دادگاه لاهه در موارد مشابه، حقوق جزایری که در محدوده خط میانه قرار نمی گیرند را یا به طور کامل رد کرده یا تنها بخشی از آن را به صورت مشروط و براساس اصل عدالت، برابری و انصاف پذیرفته است.

ترکیه معتقد است جزیره کاستلوریزو در «طرف اشتباه خط میانه» (مختصات عرض جغرافیایی ۳۲ ۱۶ ۱۸) در حوزه مدیترانه واقع شده است بنابراین نمی تواند دارای فلات قاره به مساحت ۴۰ هزار کیلومتر مربع باشد و هرگونه تحدید فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی ورای مناطق غربی این مختصات باید در چارچوب توافق دوجانبه یا چند جانبه میان کشورهای واقع در حوزه مدیترانه تعیین شود (Kathimerini, 2020b).

در همین راستا ترکیه مدعی است یونان در توافقنامه های اخیر خود با ایتالیا و مصر پذیرفته که جزایر به طریق اولی^۳ مشمول فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی نمی شوند و حتی جزیره یونانی کرت (Crete) نیز در توافقنامه یونان با مصر به طور مشروط و اصطلاحاً با «اثر جزیی»^۴ و تحت شرایطی مجاز به برخورداری از فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی شده و بنابراین جزیره کاستلوریزو نیز نمی تواند از «اثر کلی»^۵ برخوردار باشد.

البته ترکیه طی یادداشتی رسمی به سازمان ملل پذیرفته است که کاستلوریزو می تواند فقط دارای آب سرزمینی باشد اما صلاحیت برخورداری از فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی را ندارد (Kathimerini, 2013). ترکیه معتقد است جزایری که بین دو سرزمین اصلی و همزمان در «طرف اشتباه خط میانه» قرار می گیرند به طور مستقیم مشمول فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی نمی شوند و

^۱ Exploratory talks

^۲ ترکیه و یونان در سال ۲۰۰۲ اولین دور مذاکرات اکتشافی را برگزار کردند و از آن زمان تاکنون ۶۲ دور مذاکره مقدماتی برای شروع مذاکرات اصلی بر سر تعیین مناطق دریایی سه گانه اصلی بین دو کشور برگزار شده است (Daily Sabah, 2021). این گفت و گو ها را از آن جهت اکتشافی می نامند که در واقع طرفین در طول مذاکراتی که انجام می دهند، خواسته ها، مسایل، مواضع و اظهارات یکدیگر برای حل مشکل اصلی میان خود را (که همان تعیین مناطق دریایی است) «اکتشاف» و به عبارتی شناسایی می کنند.

^۳ Ipso facto

^۴ Partial effect

^۵ Full effect

فقط می‌توانند آب سرزمینی داشته باشند و در تعیین آب سرزمینی و تحدید آنها نیز باید طول و جهت سواحل مقابل نیز مدنظر قرار داده شوند (ترکیه دارای طولانی‌ترین خط ساحلی قاره‌ای حوزه مدیترانه است).

وزارت خارجه ترکیه یونان را متهم می‌کند که به دنبال تسلط کامل و اعمال مطلق حق حاکمیت سرزمینی بر کل دریای اژه است در حالیکه ترکیه نیز به عنوان کشور ساحلی دریای اژه حق برخورداری و بهره‌برداری مشترک از این دریا را دارد. دولت ترکیه در موارد متعدد آمادگی خود را برای حل و فصل این موضوع از طریق دیپلماسی و براساس اصل انصاف و برابری جهت انعقاد یک تفاهمنامه دوجانبه با یونان اعلام کرده است. همانگونه که در بالا بدان اشاره شد، یونان و ترکیه طی سال‌های گذشته ده‌ها دور «مذاکرات اکتشافی» را برگزار کرده‌اند اما نتیجه‌ای نگرفته‌اند.

ترکیه معتقد است این مذاکرات باید شامل طیفی از مسائل مورد اختلاف همچون تعیین فلات قاره، منطقه انحصاری اقتصادی، حق کشتیرانی، بهره‌برداری از منابع انرژی و غیره باشد در حالی که یونان تنها آمادگی مذاکره بر سر تعیین فلات قاره جزایر را دارد و دلیل آن کاملاً مشخص است زیرا در صورتی که فلات قاره جزایر تعیین شوند به‌طور اتوماتیک و به طریق اولی دیگر مسائل مهم از جمله منطقه انحصاری اقتصادی جزایر نیز مشخص می‌شوند و این دقیقاً برخلاف هدف و خواسته ترکیه از انجام مذاکرات است.

یونان با استناد به مواد ۷۷ و ۱۲۱ آنکلاس و نیز قوانین داخلی خود (قانون شماره ۱۹۹۵/۲۲۸۹ و اصلاحیه ۲۰۱۱/۴۰۰۱) معتقد است، جزایر یونانی در حوزه مدیترانه و دریای اژه دارای فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی هستند و در نتیجه ترکیه هنگام عبور بدون مجوز از جزایر یونانی و با صدور ناوتکس (Navtex) برای انجام فعالیت‌های اکتشافی در واقع آب‌های سرزمینی و حریم دریایی یونان و جزایرش را دایماً نقض می‌کند و با سوءاستفاده از موضوع مهاجران و پناهجویان و امضای تفاهمنامه تحدید دریایی با لیبی به فعالیت‌های اکتشافی خود در مدیترانه به صورت غیرقانونی ادامه می‌دهد-- اتهاماتی که ترکیه آنها را رد می‌کند.

بر اساس نظر ترکیه، فلات قاره یونان و ترکیه می‌بایست در قالب یک توافقنامه دوجانبه که منافع هر دو کشور را دربر بگیرد تعیین شود. در حالی که جزییات و روند تعیین فلات قاره به تفصیل در بخش ششم (مواد ۷۶ الی ۸۵) کنوانسیون حقوق دریا ذکر شده، ماده ۸۳ آنکلاس تصریح می‌کند که تحدید فلات قاره می‌بایست به صورت مسالمت آمیز و با توافق میان کشورهای ساحلی در چارچوب حقوق بین‌الملل انجام پذیرد «تا به یک راه حل منصفانه دست یافت» (UNCLOS, ۱۹۸۲). در صورت عدم حصول توافق، می‌بایست روال مندرج در بخش ۱۵ کنوانسیون یعنی "مکانیسم حل اختلاف" اتخاذ شود. بر اساس ماده ۲۸۷ آنکلاس، مرجع رسیدگی به اختلافات طرفین می‌تواند یکی از موارد ذیل باشد و رای صادره توسط آنها الزام آور تلقی می‌گردد (پاکتژاد، ۱۳۷۹:۱۹۱):

دیوان بین‌المللی حقوق دریا^۱ (و شعبه‌های آن)

دیوان بین‌المللی دادگستری

هر دادگاه حل اختلاف دیگری که وفق ضمیمه ۷ کنوانسیون تشکیل شده است و

هر دادگاه ویژه حل اختلاف دیگری که وفق ضمیمه ۸ کنوانسیون تشکیل شده است.

دیوان بین‌المللی حقوق دریا به عنوان یک نهاد قضایی مستقل تاکنون حداقل به ۲۵ دعوی بین‌المللی رسیدگی کرده و نقش قابل توجهی در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل دریاها از طریق ایجاد قواعد عرفی و تفسیر کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریا ایفا نموده است (همتیان، ۱۳۹۶:۵۶). دیوان بین‌المللی حقوق دریا به عنوان یکی از ارکان سازمان ملل محسوب نمی‌شود اما مجمع عمومی سازمان ملل به آن وضعیت ناظر را اعطا کرده و دو طرف در سال ۱۹۹۷ موافقتنامه همکاری و ارتباط بین‌همدیگر امضا کردند (پاکتژاد، ۱۳۷۹:۲۹۴). در هر صورت، آنکلاس حل اختلاف مربوط به تحدید مناطق دریایی را به مداخله مراجع بین‌المللی ربط داده است (قلی شفیعی، ۱۳۷۱:۱۱۸)^۲.

^۱ International Tribunal for the Law of the Sea

^۲ البته رجوع به مراجع قضایی فوق‌الاشاره به صورت یک تکلیف نیازمند آن است که طرفین دعوی عضو کنوانسیون حقوق دریا باشند. در مورد ترکیه و یونان، به دلیل آنکه ترکیه عضو آنکلاس نیست یونان نمی‌تواند ترکیه را به مراجعه به مراجع بالا مجبور کند چون ترکیه هیچ تکلیف و تعهدی در قالب آنکلاس ندارد و اساساً عضو آن نیست.

علاوه بر موارد فوق، آنکلاس رویه های دیگری برای حل اختلافات دریایی به کشورهای ساحلی پیشنهاد کرده است که البته منجر به تصمیمات الزام آور نمی شوند (پاکنژاد، ۱۳۷۹: ۲۴۳). ماده ۲۸۳ کنوانسیون، رویه «تبادل نظر»^۱ را برای حل و فصل دیپلماتیک اختلافات پیشنهاد داده است که این رویه هم اکنون در قالب مذاکرات اکتشافی بین یونان و ترکیه در جریان است. رویه بعدی «سازش»^۲ است که در ماده ۲۸۴ بدان اشاره شده و شامل سازش اجباری و اختیاری از طریق انتخاب آشتی دهندگان می باشد (پاکنژاد، ۱۳۷۹: ۳۱۶).

با توجه به اینکه بیشتر منابع طبیعی دریاها در محدوده فلات قاره قرار گرفته اند، تعیین حدود این منطقه دریایی بارها مورد مناقشه کشورهای ساحلی به خصوص در دریاها نیمه بسته همچون خلیج فارس و دریای مدیترانه واقع شده و حضور کشورهای ساحلی مقابل و مجاور تعیین این مرزها را با مشکلات زیادی مواجه ساخته (رسول پور نالکیاشری، ۱۳۹۱: ۱۴۹) به طوری که تحدید مناطق دریایی در برخی از آرای دیوان بین المللی دادگستری ذکر شده است مانند دعوی فلات قاره دریای شمال (۱۹۵۲)، ایسلند و بریتانیای کبیر (۱۹۷۴)، تونس و لیبی (۱۹۸۲)، خلیج مین (۱۹۸۴)، دانمارک و نروژ (۱۹۹۳)، بلژیک و هلند (۱۹۹۵)، لتونی و استونی (۱۹۹۶)، کامرون و نیجریه (۲۰۰۲) و رومانی و اکراین (۲۰۰۴) (صوفی، ۱۳۹۶). البته دیوان بین المللی دادگستری در برخی از پرونده ها همچون دعوی نیکاراگوئه و کلمبیا در سال ۲۰۱۲ از ورود به تحدید حاشیه قاره پرهیز کرد اما نقش دیوان بین المللی حقوق دریاها را به عنوان مفسر کنوانسیون بین المللی حقوق دریاها به رسمیت شناخت (حیاتی، ۲۰۱۶: 26).

در همین راستا، دیوان بین المللی دادگستری در قرار ۱۱ سپتامبر ۱۹۷۶، موسوم به پرونده «فلات قاره دریای اژه (یونان و ترکیه)»، درخواست یونان برای اعلام اعمال حق حاکمیت سرزمین اصلی بر جزایر در تعیین فلات قاره و صدور رای موقت «اقدامات موقتی حفاظتی»^۳ تا زمان رسیدگی نهایی به اختلافات با ترکیه در خصوص تعیین فلات قاره دو کشور در دریای اژه را رد کرد.

مبنای این تصمیم دیوان لاهه عدم تعیین مساله صلاحیت یا عدم صلاحیت این دادگاه برای رسیدگی به پرونده یونان و ترکیه بود زیرا ترکیه صلاحیت دادگاه برای رسیدگی به این پرونده را زیر سوال برده بود (ICJ, 1976). دیوان لاهه دو سال بعد مجددا درخواست یونان مبنی بر تعیین صلاحیت خود را رد و در قرار ۱۹ دسامبر ۱۹۷۸ خود تصریح کرد که این دادگاه صلاحیت رسیدگی به درخواست ۱۰ اوت ۱۹۷۶ یونان (مبنی بر اتخاذ اقدامات موقتی حفاظتی) را بر مبنای اسنادی که یونان به آنها استناد کرده، ندارد (ICJ, 1978). یونان در درخواست خود به دادگاه لاهه، به دو سند تحت عناوین «لایحه عمومی حل مسالمت آمیز اختلافات بین المللی (ژنو ۱۹۸۲)»^۴ و «بیانیه مطبوعاتی یونان و ترکیه در ۱۳ می ۱۹۷۵» استناد کرده بود که قضات دادگاه لاهه این اسناد را غیرقابل استناد دانستند زیرا در هیچکدام از آنها ترکیه نپذیرفته که طرف دیگر می تواند دعوی خود را به صورت یکجانبه نزد دادگاه ببرد (ICJ, 1976).

پس از صدور قرار دادگاه لاهه در سپتامبر ۱۹۷۶ و ناامیدی یونان نسبت به همکاری ترکیه در ارجاع پرونده به دیوان بین المللی دادگستری، هیات های مذاکره کننده یونانی و ترکیه ای در ۲۲ نوامبر ۱۹۷۶ در برن آلمان توافق کردند که مذاکراتی را با هدف دستیابی به توافق جامع برای تحدید فلات قاره خود برگزار کنند. اگرچه توافقنامه برن ۱۹۷۶ همچنان از اعتبار قانونی برخوردار است^۵ اما مذاکرات مربوطه تاکنون برگزار نشده و طرفین ضمن برگزاری ۶۲ دور گفت و گوهای مقدماتی (اکتشافی)، هنوز بر سر شروع مذاکرات در قالب توافقنامه برن به نتیجه نرسیده اند. نخست وزیر یونان در سال ۲۰۱۹ مجددا از ترکیه خواست موضوع اختلافات دریایی خود را به دادگاه لاهه ارجاع دهند (Reuters, 2019) اما ترکیه بر حل این اختلافات در چارچوب توافق دوجانبه و نه دخالت دیوان بین المللی اصرار می کند. این نظر ترکیه البته مستند به تصمیم ۱۹۸۲ دیوان لاهه می باشد که در آن اعلام کرد «تحدید (فلات قاره) می بایست بر اساس توافق و در چارچوب اصول متساوی (منصفانه) و با در نظر گرفتن تمامی شرایط مربوطه انجام گیرد». ترکیه مدعی است یونان مذاکرات توافقنامه برن را در ۱۹۸۱ متوقف و فعالیت های اکتشافی خود در محدوده فلات قاره مورد مناقشه بین طرفین را آغاز کرد که باعث ایجاد تنش شدید بین آنها در سال ۱۹۸۷ گردید. پس از آن درگیری که با میانجی گیری قدرتهای فرامنطقه ای پایان

¹ Exchange of views

² Reconciliation

³ Interim measures of protection

⁴ General Act for Pacific Settlement of International Disputes (Geneva, 1928)

^۵ در حالیکه وزارت خارجه ترکیه معتقد است توافقنامه برن همچنان دارای اعتبار است، وزارت خارجه یونان معتقد است اعتبار و مدت این توافقنامه (که از آن به عنوان پروسه- وربال یاد می کند) به نتایج مذاکرات بعدی در قالب آن بستگی داشته و چون چنین مذاکراتی ادامه نیافت، توافقنامه برن نیز خاتمه یافته تلقی می شود.

یافت، یونان و ترکیه «فرایند داووس» را در سال ۱۹۸۸ طراحی کردند که منجر به برگزاری نشست‌هایی میان وزرای خارجه دو کشور و نخست‌وزیران آنها شد. فرایند داووس نیز در نهایت به دلیل آنچه ترکیه «پافشاری یونان بر اینکه نمی‌بایست هیچ اشاره‌ای در دستورکار مذاکرات به مسایل اژه وجود داشته باشد» می‌داند، با شسکت مواجه گردید.

علاوه بر اختلاف یونان و ترکیه بر سر تعیین محدوده فلات قاره آنها در دریای اژه، دو کشور بر سر تعیین محدوده آب‌های سرزمینی یکدیگر نیز دارای اختلاف شدیدی هستند. یونان معتقد است با استناد به آنکلاس می‌تواند آب‌های سرزمینی خود را تا ۱۲ مایل دریایی تعیین و گسترش دهد. بر همین اساس، یونان در ۱۹۳۱ محدوده آب‌های سرزمینی خود را معادل ۱۰ مایل دریایی و در ۱۹۳۶ شش مایل دریایی اعلام کرد (رسول پور نالکیاشری، ۱۳۹۱: ۱۴۶). اما در زمان حاضر یونان محدوده آب‌های سرزمینی خود در شرق مدیترانه (مقابل با ایتالیا) را تا ۱۲ مایل دریایی گسترش داده و در حال بررسی برای گسترش آب‌های سرزمینی خود با مصر، لیبی و تونس از شش مایل دریایی به ۱۲ مایل دریایی است. اما در دریای اژه و مقابل ترکیه، محدوده آب‌های سرزمینی یونان همان شش مایل (و در مواردی حتی کمتر از شش مایل) تعیین شده است.^۱

در همین رابطه، ترکیه مدعی است که محدوده شش مایلی آب‌های سرزمینی یونان در دریای اژه هم اکنون معادل تقریباً ۴۳ و نیم درصد از این دریا است در حالیکه آب‌های سرزمینی ترکیه در همین دریا معادل هفت و نیم درصد است و مابقی ۴۹ درصد دریای اژه، آب‌های آزاد محسوب می‌شود. ترکیه در واقع معتقد است اختصاص این میزان آب سرزمینی به یونان در دریای اژه (۴۳ و نیم درصد مقابل هفت و نیم درصد برای ترکیه) غیرمنصفانه و سواستفاده یونان از حق خود است و می‌بایست تغییر کند. بر اساس محاسبات ترکیه، اگر محدوده آب‌های سرزمینی یونان در دریای اژه از شش مایل کنونی به ۱۲ مایل گسترش یابد، یونان در واقع حدود ۷۱ و نیم درصد از دریای اژه را (در مقابل هشت و نیم درصد برای ترکیه و ۱۹ و نیم درصد برای آب‌های آزاد) در مالکیت و کنترل خود قرار خواهد داد و ترکیه را از اعمال حقوق خود از جمله حق دسترسی به آب‌های آزاد، بهره‌برداری از مزایای اقتصادی منابع هیدروکربنی واقع در دریای اژه و انجام تحقیقات مربوطه محروم خواهد کرد و این برای ترکیه غیرقابل قبول است.

اما از منظر حقوق بین‌الملل و بر اساس مفاد بخش ۲ (و مشخصاً ماده ۳) کنواسیون حقوق دریا، کشورها در تعیین عرض آب‌های سرزمینی خود حداکثر به میزان ۱۲ مایل دریایی از خط ساحلی مختار هستند. بنابراین هر کشوری به طور کلی می‌تواند آب‌های سرزمینی خود را تا ۱۲ مایل دریایی گسترش دهد. اما در مورد یونان و ترکیه، که دارای ساحل اصطلاحاً «مقابل یا مجاور»^۲ هستند کنوانسیون، قید دیگری برای تعیین آب‌های سرزمینی وضع کرده است؛ وفق ماده ۱۵ آنکلاس، تعیین آب سرزمینی میان دو کشوری که دارای ساحل مجاور یا مقابل هستند باید در چارچوب «خط میانه» انجام پذیرد بدین صورت که هیچ‌کدام از دو کشور حق ندارند، آب سرزمینی خود را فراتر از خط میانه امتداد دهند--خط میانه‌ای که هر نقطه آن به فاصله مساوی از نزدیک‌ترین نقطه به خط پایه ساحلی (که عرض آب سرزمینی هر دو کشور براساس آن اندازه‌گیری می‌شود) جدا می‌شود.^۳

این ماده البته استثنایی هم در این زمینه در نظر گرفته و آن موقعی است که به دلایلی همچون وجود شرایط تاریخی یا دیگر شرایط ویژه لازم است آب‌های سرزمینی دو کشور به روش دیگری غیر از آنچه در بالا بدان اشاره گردید تعیین شود (طلایی، ۱۳۷۰: ۱۳۵). بر این اساس به نظر می‌رسد استدلال ترکیه علیه یونان در تعیین آب‌های سرزمینی در دریای اژه مورد پذیرش حقوق بین‌الملل قرار دارد زیرا با استناد به ماده ۱۵، ترکیه می‌تواند شرایط تاریخی و ویژه دریای اژه را دلیلی برای اتخاذ روش دیگری برای تعیین ۱۲ مایل دریایی به عنوان آب‌های سرزمینی یونان عنوان نماید.

اختلافات یونان و ترکیه بر سر تعیین محدوده فلات قاره و آب‌های سرزمینی یکدیگر بر تحدید منطقه انحصاری اقتصادی آنها در دریای اژه نیز تاثیر گذاشته است. در همین رابطه، بخش پنجم آنکلاس به تعیین منطقه انحصاری اقتصادی میان کشورهای ساحلی

^۱ طی ماه‌های گذشته، برخی از نمایندگان پارلمان یونان خواستار گسترش آب‌های سرزمینی یونان در دریای اژه از شش به ۱۲ مایل دریایی شدند که با عکس‌العمل شدید ترکیه مواجه شدند. پارلمان ترکیه اعلام کرد هرگونه افزایش آب‌های سرزمینی یونان به ۱۲ مایل دریایی به مثابه اعلان جنگ با ترکیه است و ترکیه پاسخ نظامی خواهد داد.

^۲ States with opposite or adjacent coasts

^۳ در گذشته در خصوص سواحل مقابل یکدیگر از عبارت "خط میانه" (median line) و برای سواحل مجاور از "تالوگ" یا "ژرفاب" (thalweg) و گاهی هم از "متساوی الفاصله" (equidistance) استفاده می‌شد. اما بر اساس آنکلاس، خط میانه، فاصله نزدیکترین نقاط واقع بر روی خطوط مبدا دو کشور ساحلی از فاصله مساوی است که به عنوان خط مرزی میان آن‌ها محسوب می‌شود (طلایی، ۱۳۷۰: ۱۶۸-ط۶).

اختصاص دارد. بر اساس مواد ۵۵ و ۵۷، منطقه انحصاری اقتصادی از محدوده آب های سرزمینی اندازه گیری می شود و در هر حالت نمی بایست از ۲۰۰ مایل دریایی از خط ساحلی کشور مورد نظر فراتر رود. ماده ۵۶ آنکلاس نیز حق اکتشاف و بهره برداری از منابع طبیعی واقع شده در محدوده ۲۰۰ مایلی را به کشور ساحلی مورد نظر داده است. البته حقوق کشور ساحلی در برخورداری از فلات قاره یک حقوق ذاتی محسوب می شود درحالیکه حقوق کشور ساحلی در بهره برداری از منطقه انحصاری اقتصادی یک حقوق اختیاری است؛ این بدان معنی است که استفاده کشور ساحلی از فلات قاره نیاز به اعلام و درخواست مجوز ندارد اما همان کشور ساحلی زمانی میتواند از منطقه انحصاری اقتصادی استفاده نماید که از سوی آن مورد ادعا و اعلام قرار گرفته باشد (مدنی، ۱۳۹۲).

در همین رابطه، وفق مواد ۷۴ و ۸۳ کنوانسیون، تعیین منطقه انحصاری اقتصادی (همانند فلات قاره) میان دو کشوری که دارای ساحل مجاور یا مقابل هستند باید از طریق «توافق» طرفین و با لحاظ اصل برابری و انصاف انجام پذیرد و در صورتی که توافقی حاصل نشد، طرفین می توانند پرونده را به دیوان بین المللی حقوق دریا ارجاع دهند.

اصل انصاف^۱ یکی از اصول بنیادین حقوق بین المللی دریایا است که اولین بار در اعلامیه معروف ترومن ۱۹۴۵ برای اشاره به فلات قاره بکار گرفته شد (قلی شفیع، ۱۳۷۱:۳۱).^۲ در اعلامیه ترومن، رییس جمهور پیشین آمریکا، آمده است: ...در مواردی که فلات قاره تا سواحل دیگر کشورها امتداد می یابد، مرز بین فلات قاره آمریکا با کشور مربوطه بر اساس اصل انصاف تعیین خواهد شد. در همین رابطه، دولت ایران در قانون "اکتشافات و بهره برداری منابع طبیعی فلات قاره ایران" مصوب ۱۳۳۴، چنین مقرر می دارد: در صورتیکه فلات قاره... از سواحل کشور دیگری بسط داشته یا با کشور همجوار دیگری مشترک باشد، و در صورت بروز اختلاف نسبت به حدود فلات قاره ایران، اختلاف مزبور بر اساس اصل انصاف حل خواهد شد (قلی شفیع، ۱۳۷۱:۱۱۱).

استفاده از اصل انصاف برای حل اختلافات مربوط به تحدید مناطق دریایی در دعوی بین المللی همچون پرونده انگلیس-فرانسه (۱۹۷۷)، تونس-لیبی (۱۹۸۲)، کانادا-آمریکا (خلیج ماین ۱۹۸۴)، لیبی-مالت (۱۹۸۵)، گینه و گینه بیسائو (۱۹۸۵) و گینه بیسائو-سنگال (۱۹۸۹) مسبق به سابقه است. حتی ترکیه و شوروی سابق در ۱۹۷۸ توافق کردند فلات قاره بین خود در دریای سیاه را با تاکید بر اصل انصاف تحدید کنند (رسول پور نالکیشری، ۱۳۹۱:۱۳۸).

از طرفی دیگر بر اساس آنکلاس، اگر فاصله دو ساحل مقابل کمتر از ۴۰۰ مایل دریایی باشد، تعیین منطقه انحصاری اقتصادی تنها براساس توافق دوجانبه انجام می شود. بنابراین از این منظر به نظر می رسد ترکیه و یونان می بایست اختلافات دریایی خود را طی توافقنامه ای دوجانبه حل کنند. البته بر اساس سازوکار آنکلاس، کمیسیون تعیین حدود فلات قاره سازمان ملل^۳ نیز می تواند نظرات مشورتی و تصمیم خود در این زمینه را ارایه کند اما ترکیه و یونان تاکنون به این کمیسیون مراجعه نکرده اند.

۴- نتیجه

همانگونه که پیشتر نیز اشاره شد، یونان و ترکیه بر سر طیفی از مسایل و نه فقط بر سر تحدید مناطق سه گانه اصلی دریایی میان خود اختلاف دارند. برای مثال، غیرنظامی سازی^۴ جزایر یونانی در دریای اژه از مهمترین این اختلافات است و ترکیه با استناد به چند سند بین المللی از جمله معاهده لندن ۱۹۱۳، تصمیم شش قدرت ۱۹۱۴، معاهده لوزان ۱۹۲۳، کنوانسیون مونترو ۱۹۳۶ و معاهده پاریس ۱۹۴۷ خواستار خروج تمامی نیروهای نظامی از جزایر یونانی مربوطه است.

یونان در سال ۱۹۷۶ موضوع اختلافات خود با ترکیه را نزد شورای امنیت سازمان ملل و به طور یکجانبه نزد دادگاه بین المللی دادگستری مطرح کرد اما ترکیه با رد صلاحیت آن دادگاه نپذیرفت که به لاهه بیاید و لاهه نیز درخواست یونان را رد کرد. در نوامبر ۱۹۷۶ ترکیه و یونان مذاکرات اکتشافی خود را آغاز کردند و با امضای بیانیه ای، چارچوب مذاکرات آتی را فراهم کردند. مذاکرات ادامه

^۱ Principle of equity or equitable use

^۲ علاوه بر اصل انصاف، اصل تناسب نیز می تواند برای حل اختلافات بر سر تحدید مناطق دریایی میان کشورهای ساحلی مورد استفاده قرار گیرد. نمونه آن پرونده فلات قاره دریای شمال (۱۹۶۹) است که دولت آلمان بر استفاده از اصل تناسب (و نه انصاف) برای حل اختلافات خود با هلند و دانمارک تاکید کرد (رسول پور نالکیشری، ۱۳۹۱).

^۳ CLCS

^۴ Demilitarized status of islands

یافت اما در سال ۱۹۸۱ قطع شد. مجدداً فرآیند مذاکرات در ۱۹۹۹ آغاز شد و در ۲۰۰۲ طرفین چند دور مذاکره برگزار کردند اما به نتیجه نرسیدند.

در سال ۲۰۲۰ و پس از تحرکات ترکیه در حوزه مدیترانه مبنی بر صدور ناوتکس شروع عملیات اکتشافی در نزدیکی جزیره کاستلوریزو در معیت ناوچه‌های جنگی، همچنین تبادل لفاظی‌های خصمانه و تهدیدهای جنگی میان طرفین، یونان پذیرفت که وارد مذاکره شود اما به شرط آنکه ترکیه کشتی حفاری خود را از آب‌های جزیره خارج کند. حتی در مقطعی طرفین با میانجی‌گری آلمان و ناتو و نیز تهدید فرانسه و برخی دیگر از اعضای اتحادیه اروپا مبنی بر تحریم ترکیه، اقداماتی انجام دادند اما در لحظه آخر منصرف شدند.

یونان به طور رسمی خواستار حل و فصل موضوع از طریق دادگاه بین‌المللی دادگستری با استناد به اصول مندرج در کنوانسیون حقوق دریاست. اما ترکیه عضو این کنوانسیون نیست و حتی آن را امضا هم نکرده است بنابراین تمایلی به استفاده از مکانیسم حل اختلاف مندرج در آن (دیوان بین‌المللی حقوق دریا یا دادگاه لاهه) ندارد. البته یونان معتقد است که اصل حقوق دریاها مبنی بر به رسمیت شناختن مناطق دریایی برای جزایر (همچون سرزمین اصلی) به عنوان یک عرف در حقوق بین‌الملل شناخته شده و ترکیه حتی در صورت عدم عضویت در آنکلاس باید از آن پیروی کند.

در همین راستا و با هدف اعمال فشار بر ترکیه در مذاکرات احتمالی، یونان به طور غیرمنتظره تفاهمنامه‌های دریایی برای تعیین حدود فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی با ایتالیا و مصر امضا کرد؛ تفاهمنامه‌هایی که دهه‌ها معطل مانده بودند و ظاهراً با امتیازدهی یونان به مصر و ایتالیا به نتیجه رسیدند. یونان اما به رغم تأکید بر استفاده از کنوانسیون حقوق دریا تاکنون نتوانسته اختلافات خود با ترکیه را حل و فصل کند.

منابع

- بذلی خطیبی، محمد (۱۳۹۹)، « ترکیه-یونان؛ منازعه در مدیترانه شرقی»، اندیشکده راهبردی تبیین، ۱۳ مهر ۱۳۹۹، <http://tabyincenter.ir>
- پاکنژاد، محمد رضا (۱۳۷۹)، « دیوان بین‌المللی حقوق دریاها با مروری کلی بر حل و فصل اختلافات بین‌المللی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز، <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/ef454989b389feba6f7ae8929c3596d3>
- قلی‌شفیعی، مرتضی (۱۳۷۱)، « سیر تحول قواعد حاکم بر تحدید حدود فلات قاره»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی، <https://ganj.irandoc.ac.ir/viewer/50465c4fa02bde1e1619bb8655fe8b41?sample=1>
- رسول پورنالكیاشری، سیمه (۱۳۹۱)، « تحدید حدود مرزهای دریایی کشورهای همسایه ساحلی مقایسه خلیج فارس و دریای مدیترانه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور مرکز تهران، <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/f668f2d48e0e4a5103d7e2bd2604b812>
- حیاتی، سوران (۱۳۹۳)، تبیین صلاحیت دیوان بین‌المللی دادگستری و دادگاه بین‌المللی حقوق دریاها در تحدید حدود مناطق دریایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز، <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/aec280567ce38ace226209b2c1e66a6>
- صداقت، عزیز (۱۳۹۷)، صلاحیت کشورهای ساحلی در رسیدگی به دعوی حقوقی در منطقه فلات قاره، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزد واحد گرمی، <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/bc77eb68e8ea82d26f0de0781aade690a>
- صوفی، فریده (۱۳۹۶)، تحلیل حقوقی بین‌المللی دریاها با نگاهی بر جایگاه ایران در زمینه بین‌الملل، نشریه قانون یار، زمستان ۱۳۹۶، سال اول، شماره ۴، <https://www.noormags.ir/>
- طلایی، فرهاد (۱۳۷۰)، حاکمیت دولت در دریای سرزمینی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی، <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/f961bd1fb2ca42464cae8901e50a6b42>

- مدنی، سید ضیال‌الدین (۱۳۹۲)، پیامدهای رژیم حقوقی تحقیقات علمی دریایی در کنوانسیون ۱۹۸۲ ملل متحد حقوق دریاها بر علوم دریایی، فصلنامه اقیانوس شناسی، سال چهارم، شماره ۱۳، بهار ۱۳۹۲، <https://www.sids.ir/FileServer/JF/36>، 61392 1308
- همتیان، زهرا (۱۳۹۶)، بررسی نقش دیوان بین‌المللی حقوق دریاها در حل و فصل اختلافات بین‌المللی و توسعه و تدوین حقوق بین‌الملل دریاها با تأکید بر تحولات اخیر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز، <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/76a7fda85321f444575fa4a7ae9599f4>
- یگانه، یاسمن (۱۳۹۹)، آیا دیپلماسی می‌تواند مانع بروز درگیری نظامی در شرق مدیترانه شود؟، روزنامه اعتماد، شماره ۴۷۴۱، ۲۳ شهریور ۱۳۹۹، <https://www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/154700>
- Aegean Sea Continental Shelf (1976). Overview of the Case, International Court of Justice, <https://www.icj-cij.org/en/case/62>.
- Background Note on Aegean Disputes (2021), Ministry of Foreign Affairs of Turkey, <https://www.mfa.gov.tr/background-note-on-aegean-disputes.en.mfa>
- Dulgarian, J. (2020). “Kastellorizo is the key to Turkish & Greek ambitions in the Eastern Mediterranean”, 29 July 2020, <https://globalsecurityreview.com/kastellorizo-key-to-turkish-greek-ambitions-eastern-mediterranean/>
- Daily, S. (2021). “Turkey, Greece launch 1st round of exploratory talks since 2016”, 25/1/2021, <https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/turkey-greece-launch-1st-round-of-exploratory-talks-since-2016>.
- Euronews (2020). “Albania and Greece take maritime dispute to international court in The Hague”, Euronews, 21/10/2020, <https://www.euronews.com/2020/10/20/albania-and-greece-take-maritime-dispute-to-international-court-in-the-hague>
- Gingeras, R. (2020). “Blue Homeland: The heated politics behind Turkey’s new maritime strategy”, 02 June 2020, <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/>.
- Greek City Times (2021). “The Mitsotakis-Erdogan meeting: What government sources say”, 14 June 2021, <https://greekcitytimes.com/2021/06/15/mitsotakis-erdogan-meeting/>
- Hadoulis, J., & Helene, C. (2020). “Decades-old Aegean Dispute At Heart Of Greece-Turkey Row”, Barron’s, 14 August 2020, <https://www.barrons.com/news/decades-old-aegean-dispute-at-heart-of-greece-turkey-row-01597418112>
- Hammoura, J. (2021). “Turkish-Greek Geopolitical Dispute over the Aegean Sea and its Archipelago”, 23 June 2021, <https://armenianweekly.com/2021/06/23/turkish-greek-geopolitical-dispute-over-the-aegean-sea-and-its-archipelago/>
- ICJ (1976). “Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece vs. Turkey)”, Judgment of 11 September 1976, International Court of Justice, <https://icj-cij.org/public/files/case-related/62/062-19760911-ORD-01-00-EN.pdf>.
- ICJ (1978). “Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece vs. Turkey)”, Judgment of 19 December 1978, International Court of Justice, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf>.
- Kathimerini (2013). “Turkey responds to Greece’s note verbale to UN by issuing its own”, 13/3/2013, <https://www.ekathimerini.com/news/149262/turkey-responds-to-greeces-note-verbale-to-un-by-issuing-its-own/>.
- Kathimerini (2016). “Erdogan disputes Treaty of Lausanne, prompting response from Athens”, 29/9/2016, [ekathimerini.com/news/212433/erdogan-disputes-treaty-of-lausanne-prompting-response-from-athens/](https://www.ekathimerini.com/news/212433/erdogan-disputes-treaty-of-lausanne-prompting-response-from-athens/).
- Kathimerini (2020a). “Greek deals with Egypt, Italy to be submitted for approval next week”, 18/8/2020, <https://www.ekathimerini.com/news/255953/greek-deals-with-egypt-italy-to-be-submitted-for-approval-next-week/>.

- Kathimerini (2020b). “Greek islands have no continental shelf, Cavusoglu says”, 19/06/2020, <https://www.ekathimerini.com/news/253865/greek-islands-have-no-continental-shelf-cavusoglu-says/>.
- Namini Mianji, J. (2020). “The Blue Homeland Doctrine of Turkey”, *Institute for Political and International Studies*, November 2020, <https://ipis.ir/en/subjectview/619031/The-Blue-Homeland-Doctrine-of-Turkey>.
- Ortolland, D. (2009). “The Greco-Turkish dispute over the Aegean Sea: a possible solution?”, *Diploweb.com*, 10 April 2009, <https://www.diploweb.com/The-Greco-Turkish-dispute-over-the.html>.
- Reuters (2019). “Greece proposes World Court if maritime dialogue with Turkey fails”, 29/12/2019, <https://www.reuters.com/article/us-greece-turkey-hague-idUSKBN1YX08M>.
- Reuters (2021), “Turkey, Libya committed to eastern Mediterranean maritime accord”, 12 April 2021, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-libya-committed-eastern-mediterranean-maritime-accord-2021-04-12/>.
- Sfetas, S. (2015). “The legacy of the Treaty of Lausanne in the light of Greek-Turkish relations in the twentieth century: Greek perceptions of the Treaty of Lausanne”, *Balkanica 2015*(46):195-218, DOI:10.2298/BALC1546195S.
- United Nations Convention on the Law of the Sea (1982). https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.